

Hostalric, capital i arxiu del Vescomtat de Cabrera

JOSEP M. PONS I GURI
Arxiver, jurista i historiador

Quaderns de la Selva, 14

•

Any 2002

p. 7 a 20

*Il·lustríssim senyor Alcalde d'Hostalric,
senyor Cap del Servei d'Arxius de la Generalitat,
amics benvolguts, senyores, senyors:*

Vaig rebre amb il·lusió la invitació a adreçar-vos la paraula en l'acte que celebrem, perquè, des de la meva joventut, he lliurat el millor de la meua vida a l'estudi de les institucions de l'antic Vescomtat de Cabrera, del qual la vila d'Hostalric fou cap i casal. Per això, les meves primeres paraules són per manifestar el meu agraïment al senyor alcalde i altres organitzadors de l'acte. També faig extensiu, amb tot l'afecte, el meu agraïment a l'amic Narcís Figueras, president del Centre d'Estudis Selvatans, de qui tantes proves d'estimació tinc rebudes i ara cal afegir-hi les paraules de presentació de la meua persona amb elogis excessius, fruit de la bona amistat.

Sempre que em dirigeixo a un auditori, tinc el costum de fer-ho sense llegir, per tal de tenir un contacte més íntim amb els que m'escollin i, de passada, procurar en tot el possible no sotmetre'ls al turment de l'avorrimient. Però avui, com veureu, em considero obligat a llegir, al peu de la lletra i paraula per paraula el que porto per escrit, perquè en tractar dels fons documentals d'Hostalric, sostrets en mala hora de Catalunya, de manera il·lícita, contra tot dret i justícia, la meua formació de jurista em conduiria a proferir expressions que, encara que siguin justes en reivindicació del que és nostre, puguin aparentar excessives a algunes mentalitats, per més que el cas sigui tant o més greu que el dels famosos papers de Salamanca.

El tema d'aquesta dissertació "Hostalric, capital i arxiu dels Vescomtat de Cabrera", és molt dens i més propi d'un curs que d'una conferència. Per això, cal que em redueixi a una exposició esquemàtica, fins al punt que el que us vaig a dir, ben segur, serà prou conegut per molt dels professionals de la història presents en aquest acte. Per raó de temps, també ha estat oportú reduir i extreure per escrit el tema a tractar, amb el risc que jo pateixi llegint-lo i de passada us faci suportar una mala estona. Perdoneu-me per endavant.

L'antiga via romana, que conduïa a través de la província tarraconense fins a Roma, encara persistia en bona part dels seus trams al cap de mil anys després, seguint el seu curs des del Llobregat, al punt que els romans anomenaren *Ad fines* (avui, Martorell), fins a la *Iuncaria* (avui, la Jonquera). I, situant-nos més a casa nostra, a mig camí, des de *Seterrae* (punt identificable amb la Batllòria actual) fins a *Aquis Vocomis* (Caldes de Malavella), s'aixecaven un turó i una prominència, entre la via romana i el congost del riu Tordera, on més endavant hi haurien el castell i la futura vila d'Hostalric.

En refer-se el país, després de l'expulsió del poder sarraí amb l'ajut dels francs, persistia encara la vella via romana, que conservava bona part dels seus empedrats, qualificats de *stratae*. La nostra tipologia alt medieval distingia fins ben avançat el segle XII, la simple via de la "estrada". Tant els vencedors francs, com els predecessors dels catalans, que seguïren utilitzant, com podien, els vells camins, van batejar el tram de la nostra via romana amb el nom de "Estrada Francesca" o camí de França. El trànsit era aleshores lent i sovint dificultós i trajectes tan llargs,

exigien l'existència del que en l'idioma oficial llatí en deien *statio* i en la parla arromançada del naixent català hom anomenava “parada”.

Aquestes *stationes* o “parades” servien tant per al descans i refrigeri dels vianants com per refer i canviar les cavalleries. El lloc d'acollida dels hostes, *hospes* en la llengua oficial que aleshores era emprada per escrit, era l'*hospitale* o *hospedale*, que donà origen al mot català “hostal”.

En l'estructura política del nostre país en el temps finals de l'alta medievalitat, bona part de les terres gironines de la Selva, altra part de les de l'Osona i tot el Cabrerès pertanyien a la dinastia dels vescomtes de Girona. Tot i que el comte de Barcelona, que havia anat absorbint la major part dels vells comtats, entre els quals els d'Osona i Girona, havia suprimit els vescomtes, els de Girona van mantenir per dret propi el títol i categoria nobiliària vescomtals. A l'ensems havien anat aplegant el domini i la jurisdicció sobre els termes dels castells de Cabrera, Torelló, Montsoriu, Blanes, Torcafelló, Sant Iscle de Vidreres, Argimont i la senyoria major del de Montpalau, estenent-se pels territoris de la Selva, el Montseny, les Guilleries i el Cabrerès. Com era del cas aleshores, prengueren per cognom el nom d'un dels seus dominis originaris, i se'ls digué amb el temps *vescomte de Montsoriu*, i més definitivament, *vescomtes de Cabrera* i, més endavant, s'anomenà *Vescomtat de Cabrera* el territori que abastava llur jurisdicció baronal.

Amb el vescomte Guerau II, veiem esmentat per primera vegada en la història el nom d'Hostalric. Feia poc que havia mort Ponç I, pare de Guerau, i el comte de Barcelona Ramon Berenguer II, en ús de la seva preeminència en el que seria el principat de Catalunya, exigí del vescomte de Girona el reconeixement dels vincles feudals sobre determinats castells. El dia 17 de febrer de l'any 1106, en presència d'altres magnats, com el comte d'Empúries i els bisbes de Girona i de Barcelona, va jurar fidelitat al comte de Barcelona i li prometé que li retria cada vegada que li fos demanada, la potestat dels castells de Blanes, Argimont, Cabrera i les altres fortaleses, exceptuant-ne, però, els castells de Barrès i de Torcafelló. A continuació, en el mateix document, hi afegeix les següents paraules que, traduïdes del llatí al català, diuen així: «També juro que, mentre jo visqui no aixecaré castell al lloc conegut per Hostalric». Resta, però, un dubte sobre si es tracta de reparar o rehabilitar un castell existent, o bé de bastir un castell de cap i de nou, puix que el document fa ús del verb “condirigere”, que en el llatí bàrbar que s'escrivia aleshores podia dir tant l'una cosa com l'altra.

Sigui com sigui, veiem que l'any 1106 existeix el lloc que es coneixia per *Hostalric*. Això ens mostra l'existència d'una *statio*, o “parada”, ja anomenada “hostal” en els primers temps de formació del nostre idioma. Aquest hospedatge, ací rep un qualificatiu, el de “ric”, que sembla dimanar del mot germànic *Reick*, que tant volia dir “riquesa”, *dives* o *locuples* en llatí, com «abundor de qualitats o de benestar». Podem triar.

L'any 1145, sota Ponç II, al qual ja no afectava el jurament de no construir el castell, limitat només a la vida de Guerau II, la documentació fa present l'existència de la fortalesa, concretament castell, d'Hostalric i, a més, ens assabenta que té un terme jurisdiccional, o sia amb la categoria i drets d'un castell termenat.

L'any 1194 Ponç III, que és el primer que fa ús del cognom de Cabrera i que a l'ensems era vescomte d'Àger, va reconèixer el seu vassallatge al rei Alfons I i li va prometre que, dels seus castells, no n'eixiria cap dany. Entre els diversos castells que anomena el document hi figura el d'Hostalric.

Cal tenir en compte que, durant el segle XII i bona part del XIII, la documentació fa conèixer diversos personatges que prenen els cognoms d'Hostalric, Montsoriu, Montpalau o de qualsevol altre castell. Però no són res més que senzills castlans, o sia cavallers als quals, amb vinculació jurídica feudal, el baró o senyor del castell els confiava el govern de la fortalesa i l'administració del terme jurisdiccional. Des de l'any 1162 fins el 1279 trobem que, en el regisme del castell d'Hostalric, s'hi van succeint Arnau d'Hostalric, Pere, Pelegrí, un altre Arnau, un altre Pere, un Ferrer, un tercer Pere i un Ramon d'Hostalric que és el darrer de la sèrie. Semblantment, trobem des del 1187 al 1293, una renglera de castlans de Montsoriu, que van alternant els noms de Guerau, Pere i Ponç. Igualment, veurem exactament el mateix en altres llocs veïns com Montpalau a la marina, on es van succeint els Ponç i els Bertrand. A les acaballes del segle XIII, els vescomtes de Cabrera aniran eliminant els castlans i el seu lloc a les forteses serà ocupat pels "capitans de castell" o alcaïds, mentre que el regisme del terme de cada castell vindrà a càrrec d'un batlle jurisdiccional.

La privilegiada situació d'Hostalric, que disposava de defenses naturals, a més de la protecció del castell, radicava en el fet de ser un lloc de pas de la vall del riu Tordera; era el centre de comunicacions des del Camí Ral que, d'una banda, venia de Barcelona, i de l'altra, anava més enllà del Pirineus, amb ramificacions als camins del Montseny i de las Guilleries i, fins i tot, seguint la vall del darrer tram del riu, conduïa a la Marina dels termes dels castells de Blanes, Palafolls i Montpalau.

Tot plegat ajudà a l'assentament d'una vila, la qual com esdevé amb totes les entitats locals de nova creació, tingué un terme municipal molt reduït, comparat amb la gran extensió de les parròquies locals que l'envolten, com Fogars, Reminyó, Grions, Sant Feliu de Bussalleu o Massanes. Per això, malgrat de què Hostalric es trobava immers en un país bàsicament agrícola com era la Catalunya d'aleshores i en un comarca que ho era encara més, l'agricultura hi tingué escassa importància i el poblat s'acollí a les activitats comercials i artesanes per base de l'economia local, amb el reforç del seu mercat setmanal i, com direm més endavant, per la seva conversió en cap i centre de tot el vescomtat.

A l'inici del segle XIII, la petita vila ja té una església parroquial pròpia, sota l'advocació de Santa Maria i fins i tot des de l'any 1269 disposà de notaria i escrivania a càrrec dels que s'anirien titulant "notari públic d'Hostalric". A aquests notaris, la facultat els pervenia de l'autoritat de la potestat, o sia del vescomte de Cabrera i era exclusiva a la vila, al marge del castell. Com veurem més endavant, aquests notaris acabaran estenent les seves atribucions a tot el Vescomtat.

Quan, amb Guerau V, el llinatge dels Cabrera abandonà, de grat o per força, les seves vel·leïtats al comtat d'Urgell i, per la partició de béns familiars, deixà de

posseir el vescomtat d'Àger, aplicà tot el seu esforç a les terres del Cabrerès, la Selva i l'Osona que consolidaren el tradicional vescomtat de Cabrera. A la seva mort deixà hereu el seu primogènit Guerau VI, però constituint abans un petit patrimoni per al seu fill segon, Ramon, a base dels castells d'Anglès i de Brunyola. La relació dels dos germans, l'hereu, amo de gairebé tot el vescomtat, i el baró d'Anglès, fou sempre cordial.

Guerau VI no tenia fills mascles, sinó només una filla anomenada Marquesa que, al morir Guerau era menor d'edat. En el seu testament, que va atorgar el 26 de juliol de l'any 1278, confià al seu germà Ramon de Cabrera la tutoria de la persona i béns d'aquella nena. Ramon va complir l'encàrrec a la perfecció i, fins i tot, es preocupà de donar un bon marit a la neboda quan aquesta arribà a ser casadora, perquè, al cap de quatre anys, el 1282, Marquesa de Cabrera, gairebé una nena, es casava nogensmenys que amb el jove Ponç Hugó IV, comte d'Empúries un dels més importants magnats de Catalunya. El castell de Montsoriu esdevingué residència i refugi dels comtes d'Empúries quan la invasió francesa de pocs anys després, en la que l'enemic ultrapassà Hostalric. El comte Ponç Hugó, que s'havia fet càrrec del govern dels dominis de la muller, morí l'any 1313. Del seu matrimoni amb Marquesa només en restava el seu fill segon Ponç Hugó V més conegut per Magaulí, qui al cap de 9 anys moria sense deixar descendència. En la seva viduitat, Marquesa tornà a prendre les rendes del vescomtat comptant amb la cooperació de Bernat I, fill del seu oncle Ramon de Cabrera (mort l'any 1298 en acció de guerra a Sicília en servei del rei Jaume II). La intervenció de Bernat I en ajut de la seva tia, de la qual, d'altra banda, li pertanyia succeir-la com a Vescomte de Cabrera, fou molt profitosa, pels pobles del Vescomtat, puix que Bernat comptava amb la protecció del Rei, del qui anava obtenint mercès a profit de llocs de la comtessa vídua d'Empúries. A Bernat I hom li deu el primer emmurallament d'Hostalric, fet aquesta vegada amb cert disgust per part del rei.

El 16 de juny de l'any 1327, es trobà a Hostalric Marquesa la qual, com a vescomtessa de Cabrera, era senyora de la vila, abans de partir, feu d'Hostalric un lloc privilegiat amb una incipient organització municipal en règim de jurats i eximí de mals usos els habitants de la vila. Hi afegí encara un curiós privilegi, que vingué a donar el monopoli de tenir hostel a favor d'Hostalric en tot el curs del camí ral, des de l'Hostal de Vallcanera fins a Sant Celoni, en la fondària d'una llegua, o sia poc més de 4 quilometres, a cada banda d'aquella via. De tal manera que en tota aquesta extensa zona de l'entorn del camí ral, només hi podia haver, com a sol i únic hostel, el de la vila d'Hostalric i, fins i tot, els altres llocs del trajecte tenien prohibit vendre pa, vi o qualsevol altre cosa de menjar.

L'any 1328, a la mort de Marquesa, la senyoria del vescomtat es transferí a la branca dels Cabrera, barons d'Anglès i de Brunyola, en persona del fill de Ramon de Cabrera, Bernat I, qui ara arrodonia el ja prou dilatat territori del vescomtat, amb les baronies de Brunyola i del castell d'Anglès i els castells de Montclús i de les Agudes amb els seus 12 termes parroquials i les quadres de Vilardell i de Campins. A l'ensems obtenia la plenitud del domini i jurisdicció del terme del

castell de Montpalau a la Marina, consolidant així el mer imperi, que ja hi tenien els vescomtes de Cabrera, amb la mixta jurisdicció procedent dels barons de les Agudes.

Bernat II de Cabrera, fill de l'anterior i de la dama oriünda de Castella Elionor d'Aguilar, esdevé molt poderós tan a prop d'Alfons III com després en la cort del rei Pere el Cerimoniós. Regí el vescomtat de Cabrera des de l'any 1332. A Bernat II hom li deu una reestructuració dels seus dominis que portà a què Hostalric fos cap i centre de govern de tot el vescomtat. En aquest temps, els notaris d'Hostalric ja és titulen *notarius villae Hostalrici et totius vicecomitatus Caprariae*, o sia notaris d'Hostalric i de tot el vescomtat de Cabrera, i ho eren per raó de tenir al seu càrrec l'escrivania de la Cúria jurisdiccional i fins i tot, ben sovint, la personal del mateix vescomte.

Bernat II de Cabrera, l'any 1341, creà un aleshores important Hospital pels Pobres, construït i mantingut pels vassalls, cooperant en això les localitats de la Marina del vescomtat, on fins l'any 1812 encara s'hi cobrava el dret de "ribatge" a profit d'aquell hospital.

Bernat II de Cabrera, amb la seva visió d'estadista, fomentà l'existència de mercats al seu territori, potser amb el propòsit de neutralitzar la influència del poderós mercat que, des de feia més de dues centúries, la comanda de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem posseïa a la veïna vila de Sant Celoni. Per això privilegià i fomentà el vell mercat que hi havia a Palautordera celebrat cada dilluns, i on establí la cúria del terme del castell de Montclús; a la marina feu semblantment amb l'establiment d'un mercat del terme del castell de Montpalau al lloc conegut per "la Calella", celebrador els dimecres. I, amb l'assentiment del rei Alfons III, va fundar també un altre mercat que es celebraria a Hostalric els dimarts de cada setmana.

El mercat era el punt de contacte dels habitants escampats en les parròquies d'aquell món bàsicament rural. De tot arreu, la gent feia via al mercat, on compraven, venien, bescanviaven i feien provisió per la setmana. Tampoc hi mancaven els tractants de bestiar, ni mercaders de tota mena. Al mercat també s'hi feien les crides dels pregons i publicaven les ordinacions de les batllies. Al mercat s'hi trobava tothom, s'anava a la notaria i fins i tot es convenien futurs matrimonis.

El vescomtat de Cabrera, com esdevenia gairebé arreu de Catalunya, que no era país blader, hi havia fretura d'abastament dels cereals, bona part dels quals venien de fora. Altrament les epidèmies i les males collites endeutaven la pagesia i, sovint bona part de la gent del camp, es veia en las necessitat de menjar la grana reservada per la sembra, o li calia acudir a que li fiessin o li deixessin diners en préstec. Però els cristians tenien per cosa pecaminosa treure profit o rèdit del diner i, tant per les normes eclesiàstiques com per les lleis catalanes, els era prohibit. En canvi, damunt dels jueus, com que no eren cristians, no hi pesava aquella prohibició i, als mercats hi feien via, jueus procedents de Barcelona i sobretot de Girona. Aquells jueus hi tenien el seu negoci, però també hi donaven un servei públic, donant més facilitats de les que avui donen els bancs o les caixes d'estalvi.

Per això, Bernat de Cabrera va procurar el consentiment del rei Alfons per crear a Hostalric un petit Call on, durant un temps, s'hi establiren jueus procedents de Girona. No podem pensar en un call florent com els de Girona o Barcelona, sinó tan sols en l'establiment d'un parell de famílies, sota dependència de la de Girona.

El gran predicament de Bernat de Cabrera amb el rei Pere el Cerimoniós, del que havia esdevingut ministre únic i conseller, feu que li fos adjudicat el petit vescomtat de Bas que, no obstant, es seguiria regint independentment del vescomtat de Cabrera. Quan Bernat II fa donació i heretament dels seus dominis al seu fill, tercer del mateix nom, amb motiu del casament d'aquest amb Margarita de Foix, el rei Pere erigeix a favor del fill un Comtat d'Osona, amb capital a Vic, que comprenia una llengua a tot l'entorn de la ciutat i s'hi afegien encara els termes dels castells de Tona i de Malla. Tot i això, restava en peu la capitalitat d'Hostalric del que aleshores se'n passà a dir "Vegueria de Montsoriu".

Després de 9 anys d'adversitats, amb el procés i decapitació de Bernat II de Cabrera, seguit de la confiscació del patrimoni de la nissaga de Cabrera, l'alçament i resistència contra el rei des d'alguns castells del Vescomtat, després de morir a Castella el comte d'Osona, s'arribà a una concòrdia. Des de l'any 1373, el net, Bernat IV, més conegut per Bernardí, va recuperar els dominis del vescomtat de Cabrera, més no encara del de Bas, que no li va ser retornat fins l'any 1381, però no va recuperar mai més el comtat d'Osona que havia sigut del seu pare. Bernardí va seguir la política d'engrandiment del seu vescomtat i el mateix any comprava el mixt imperi del castell, vila i terme de Blanes del que fins aleshores només n'havia tingut la jurisdicció eminent del mer imperi i, l'any següent, també per compra, obtingué el castell i terme de Palafolls amb la Vilanova del trast marítim de Malgrat, amb el que el vescomtat de Cabrera tingué sortida a la mar en tot el tram del litoral que comprenia des d'Arenys fins a Blanes.

La vila de Sant Celoni venia essent un cos estrany, un enclavament dins del vescomtat, sota el domini dels comanadors de l'Ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i sovint motiu de conflictes entre uns barons tan poderosos l'un com l'altre. Bernardí de Cabrera hi posà fi, fent seva la vila de Sant Celoni comprant-la als Hospitalers. Val a dir que en aquella mena de compres qui acabava pagant-les eren els vassalls, obligats a contribuir a l'aixecament del deute del baró.

Tant en el que restava del regnat del rei Pere, com en els de Joan I i Martí l'Humà, Bernardí de Cabrera hi ocupa un lloc destacat en la cort i en les accions de guerra exteriors, per les que és fet comte de Mòdica a l'illa de Sicília. Però les freqüents absències no són obstacle a la seva predilecció per les seves terres de Catalunya. A més de la residència vescomtal del castell de Montsoriu, en crea una altre en lloc més agradós amb el magnífic palau que basteix a la vila de Blanes, població on també hi fa construir unes poderoses muralles.

Va refer el castell d'Hostalric, però encara més les defenses de la vila com a definitiu centre de govern dels seus dominis de Catalunya, amb les muralles i torres que, encara avui són el patrimoni monumental d'Hostalric. En una de les assemblees tingudes per Bernardí de Cabrera amb els representants dels castells,

viles i llocs del vescomtat, celebrada el 12 de maig de l'any 1398, els vassalls de tot arreu es dolien dels serveis i pagaments a què venen sotmesos per les obres d'emmurallament d'Hostalric i d'altres llocs, amb les següents paraules: «Plàcia a la vostra senyoria de moderar les obres, així d'Hostalric com de altres llocs, per vós e per vostres oficials a nosaltres manades, que no puscam soferir com elles són fort carregoses». El vescomte, amb la mentalitat d'un governant pre-renaixentista, replicà tot seguit dient-los: «Més val obrar en pau que perdre's en guerra».

Com a home de govern, Bernardí reorganitzà les estructures administratives del Vescomtat, i augmentà les atribucions del seu lloctinent o Procurador General. També donà ordinacions sobre diferents matèries, que van des de la reforma dels tràmits en l'administració de la justícia per evitar l'allargament dels plets, la regulació de les "promenies" en conflictes menors, la fixació de taxes dels notaris i escrivans i, fins i tot, establí ordinacions sobre pesca al grau dels termes del litoral.

Bernardí de Cabrera, fou un gran català i mantingué una relació tibant amb els monarques de la dinastia d'Antequera. En la seva viduïtat, ja en edat avançada, es va casar amb Cecília germana de l'infortunat comte d'Urgell.

Potser ens hem allargat massa parlant d'aquest magnat del que sempre en restaria molt i molt a dir. Sota el seu govern restà consolidada la capitalitat d'Hostalric sobre l'idèntic territori que durarà fins al sistema demo-liberal del segle XIX quan s'extingeix el règim senyorial i les deixalles del feudalisme. Els seus successors ja no augmentaran el territori del Vescomtat. Bernat Joan, fill de Bernardí, el 12 de novembre de l'any 1434, concedí un privilegi pel qual els habitants d'Hostalric podien anar fer llenya als arbres no fruiters dels boscos de les poblacions veïnes, i l'any 1461 el conestable de Portugal que regnava amb el nom de Pere IV en la Catalunya aixecada contra Joan II, va atorgar a la vila d'Hostalric la confirmació de tots els privilegis i mercès que de diferents bandes li havent sigut concedits anteriorment.

Si les famílies, com els pobles, alternen moments de prosperitat amb els de dissort, això esdevé encara més amb els llinatges. A conseqüència de l'alçament de Catalunya contra Joan II, els bens de la casa de Cabrera a Catalunya foren confiscats i els vescomtes es tingueren de refugiar al seu comtat de Mòdica del regne de Sicília. El seu patrimoni a Catalunya no els fou restituit fins al cap de 26 anys, en la persona d'una neta del darrer vescomte de Cabrera, Anna, nascuda a Sicília i casada amb Federico Enríquez que havia de ser «*el Almirante Mayor de los reinos de Castilla y de Granada*». Amb ells es creà l'efímera dinastia vescomtal dels Enríquez de Cabrera i la intromissió de funcionaris castellans en el govern dels vescomtats. Els Enríquez de Cabrera, que a Castella, a més d'*Almirante Mayor*, eren Ducs de Medina de Rioseco, comtes de Melgar i cosins del rei, es preocuparen molt poc dels seus dominis de Catalunya, i mentre ocupaven un lloc eminent a "la Corte", deixaven els vescomtats de Cabrera i de Bas, a ma dels procuradors generals. En llurs esporàdiques vingudes, se'n tornaven amb diner procedent tant de donatius dels seus vassalls com de l'escrostonament del patrimoni immobiliari.

Luis Enríquez de Cabrera, carregat de deutes, anava fent censals morts i empenyorant sobre els seus dominis vescomtals, pels préstecs interessats que des

de l'any 1562, li anava fent Francesc de Montcada, comte d'Aitona i senyor de les baronies de Caldes i Llagostera. Fins que l'any 1574, no podent pagar els seus nombrosos deutes li va haver d'adjudicar els seus vescomtats.

Així, gràcies a unes operacions usuràries, els Montcada, i per aquests, més tard, els seus successors de Cardona i de Medinaceli, es van fer amb el que havia sigut de la gloriosa nissaga dels Cabrera. Val a dir que tothom podia restar amb la consciència ben tranquil·la, perquè si els cristians no podien fer préstecs rebent interessos, des de feia temps que a Catalunya havíem descobert una fórmula hipòcrita que, en realitat, només era qüestió d'un canvi de nom, per mitjà del que se'n diria "censal mort", o sia figurant la venda del dret de rebre una renda, dret que seria redimible tornant el capital en un termini prefixat, amb el ben entès de que si no es redimia, dins de temps fixat, el comprador podria recuperar el preu per la via judicial amb el recàrrec d'una tercera part més del deute, a profit de la Justícia que tramita l'execució i, així, transformat el delictor en deutor del Fisc podria ser empresonat pel deute.

No cal dir que, amb els nous amos, el territori del vescomtat de Cabrera no va créixer ni gens ni mica i no va seguir més enllà de com l'havia construït Bernardí IV de Cabrera. Hostalric seguí com a cap del govern i administració d'un territori de prop de 1400 quilometres quadrats, comprès en tres bisbats, tres vegueries i un sotsvegueria, i sis comarques de les que avui hi ha creades oficialment i artificialment.

A més del mateix Hostalric, anant a la marina del vescomtat, hi trobem al castell i la vila de Blanes i, a continuació el terme del castell de Palafolls, amb la parròquia de Sant Genís, els veïnats de les Ferreries i de Santa Susanna i la Vilanova del trast de Malgrat. A la mateixa marina, el terme del castell de Montpalau, que comprenia Pineda, Calella, Hortsabinyà, Vallmanya, Sant Cebrià de Vallalta, Sant Pol, la vall de Canet, Sant Iscle de Vallalta i Arenys, amb el seu poblat de Mar Terra endins, la important vila de Sant Celoni enclavada al terme del Castell de Montclús, castell que dominava els llocs de Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera, Vilalba Sasserra, Sant Martí de Pertegaç, Mosqueroles, Montseny, Sant Esteve de la Costa, Fogars de Montclús, Vilardell, Olzinelles i Vallgorguina.

La tradicional batllia dita de N'Orri, que en temps molt reculats s'havia dit de Montsoriu, comprenia Arbúcies, Breda, Cerdans, Lliors, Sant Pere des Pla, Sauleta, Riells, Viabrea, Gaserans, Grions, Maçanes, Sant Feliu de Bussalleu, Fogars de Tordera, Reminyó i Gualba.

El terme del castell d'Anglès amb la vila i els veïnats de la Celleria i Brunyola.

Més a l'interior, en terres d'Osona, el terme del castell de Torelló, amb els pobles de Sant Pere, Sant Vicenç i Sant Feliu de Torelló, Manlleu, Espinelves, Sau, Sant Forès, Sant Bartomeu del Grau, Casserres, Osormort, i el Cabrerès amb Roda de Ter, Santa Maria del Corcó, Sant Martí ses Corts, Vilasetrú, Alboquers, ses Gorgues, Sant Llorenç Desmunts, Pruit, Rupit i Sant Julià de Cabrera.

Més avall, la batllia de Riudarenes amb la vila del seu nom i els llocs de Sils, Vallcanera, l'Esparra, Mallorquines i l'Hostal de la Belladona.

La batllia de Maçanet incloïa la vila de Sant Llorenç i la parròquia de Sant Pere de Martorell.

La batllia de Vidreres, amb el terme que havia sigut el del seu antic castell de Sant Iscle. I per fi el dilatat terme de Sant Esteve de Tordera, del que se'n havia segregat la parròquia de Santa Maria de Blanes.

Però, a més del que era vescomtat estricte de Cabrera, la jurisdicció s'estenia al vescomtat de Bas, amb els llocs del Mallol, Sant Privat de Bas, Sant Esteve Salull, Joanetes, els Balbs, Puigpardines, Ridaura, Castelló de Bas, la Pinya i Falgars.

Era un territori que, a més de gran, tenia una economia rural molt desenvolupada, especialment en la seva marina i en els dos braços de la conca del riu Tordera que configuren la comarca natural de la Selva. A més d'aquestes vuitanta-set poblacions i d'un conjunt de castells, forteses menors i cases aleshores, hi havia cinc viles emmurallades, una gran abadia benedictina a Breda i quatre priorats més també de l'orde de Sant Benet, quatre canòniques agustinianes, un monestir cartoixà i un altre monestir femení de l'orde del Císter.

El vescomtat centralitzava a Hostalric el contacte immediat amb els termes i demarcacions inferiors, formant una cúria jurisdiccional al cap de la qual hi havia el procurador general, un jutge ordinari, un clavari general, un batlle i un seguit de saigs, nuncis i altres subalterns. Les funcions de secretari les exercien escrivans que també tenien al seu càrrec la notaria. El procurador general, que algunes vegades rebia també el nom de governador, era un gentilhome, generalment cavaller o donzell, elegit lliurement pel vescomte. El jutge ordinari era un doctor o llicenciat en dret, que a l'ensem era l'assessor i suplia les absències del procurador. El clavari general, un dels personatges clau del govern, era escollit pel vescomte entre mercaders i gent de negocis i a ell rendien compte de les recaptacions els batlles que collien les rendes i els impostos i altres exaccions de cada lloc. El clavari general també collia i donava compte i raó de les obtencions per composició de penes, penyores, penes pecuniàries, donatius dels vassalls, etc. El batlle exercia funció judicial en matèria criminal, però en els processos que portessin aparellada pena de mort o de mutilació de membres, hi calia l'assessorament d'un jutge ordinari. El batlle tampoc no podia aplicar turment als acusats, sense que el jutge l'autoritzés en cada circumstància amb l'anomenada tècnicament *interlocutoria tormentorum*. A Hostalric, a més dels calabossos i tàvegues existents en gairebé tots els castells, hi havia, al recinte de la vila, una presó al servei de tot el vescomtat.

Aquestes estructures de govern engendraven documentació que s'anava conservant a càrrec dels escrivans de la cúria. A aquesta documentació s'hi afegí l'encara més antiga procedent de l'arxiu del castell de Montsoriu quan el centre administratiu del vescomtat es traslladà a Hostalric.

Quan la invasió napoleònica, els francesos, abans d'abandonar Hostalric, hi cometeren mil disbarats, volaren fortificacions i incendiaren els arxius de la notaria. Al cap de poc van ser suprimides les jurisdiccions baronals i les noves lleis feien desaparèixer tots els rastres de feudalisme. El que havien estat vescomtats de Cabrera i Bas s'havien integrat plenament en la jurisdicció de la monarquia.

Aquella documentació radicava en un edifici de titularitat i propietat de l'ajuntament des de temps immemorial. Tampoc no era dels ducs de Medinaceli la documentació. Els fons més antics procedien de la casa de Cabrera, i mai podien ser considerats documentació familiar dels Medinaceli ni dels seus avantpassats de la casa de Montcada que havia adquirit els dos vescomtats, com hem dit abans per mitjà dels seus préstecs usuraris. La resta era documentació del govern i, com a tal, pròpia del mateix vescomtat i, si tant es volia, de l'erari públic. A més, passats 125 anys de l'extinció del regisme baronal, ningú dels Medinaceli s'havia preocupat de recuperar uns documents que no posseïa, perquè estaven en possessió de l'Ajuntament d'Hostalric; a més de la seva manca de titularitat, no podia invocar cap dret pel transcurs del període prescriptiu, operat a favor de l'Ajuntament d'Hostalric. A rel de l'extinció del règim baronal, els ducs de Medinaceli feren mans i mànegues per retenir discutibles censos i drets emfitèutics i seguiren plet darrera plet contra els ajuntaments i particulars que havien estat abans els seus fidels i soferts vassalls. La resta, i encara més la documentació, mai no els havia interessat. Com que la documentació no era seva, sinó del govern del vescomtat, no se la podien endur i va quedar lògicament on s'havia produït, és a dir, a Hostalric. Tampoc no es tracta d'una documentació familiar, puix que, com hem dit abans, els Medinaceli no tenien res a veure amb la tant catalana casa de Cabrera.

Al cap de 121 anys d'haver deixat d'existir els vescomtats de Cabrera i de Bas, l'estiu de l'any 1935 vaig trobar l'amic Josep Maria Madurell a l'Arxiu Notarial de Barcelona. Em va dir que havia rebut la confiança que a l'hospital d'Hostalric hi havia documentació de l'antic vescomtat, cosa que costava de creure perquè fins aleshores tots els historiadors coincidien a creure que aquells arxius s'havien cremat durant la Guerra del Francès. Al cap d'un parell de dies Madurell i jo anàrem a Hostalric amb el tren de MZA (encara no s'havia inventat la fatídica RENFE). Fèrem via a l'hospital, on ens reberen dues monges, dues pagesotes desconfiades, amb qui no posarem res en clar. Vam localitzar a l'Ajuntament d'Hostalric el senyor Badia, conegut meu de poc temps abans, i li vam explicar la nostra entrevista amb les monges. Aquell funcionari, que tampoc no tenia idea de l'existència d'aquella documentació, es va divertir molt amb el nostre relat i ens digué que intentaria de convèncer les monges i que hi tornéssim a la tarda. Vam anar a dinar en una petita fonda que, em sembla recordar, en deien Can Esparter i, refets tant físicament com moralment, vam tornar a l'hospital. Ara, aquelles bones dones ja sabien que tant en Madurell com jo no érem uns inspectors ni uns esquerrans menjacapellans, sinó dos bons xicots que fins i tot anàvem a missa, i ens van deixar veure unes grans arques de fusta que, per cert, no presentaven tancadures. N'obrirem un parell i vam comprovar un amuntegament informe de documentació. Però les monges no ens van permetre treure, ni tan sols tocar, cap document, veure'ls i prou.

L'any següent va esclatar la Guerra civil. A darreries de juliol de l'any 1936 tant Madurell com jo, servidor vostre, formàvem part dels equips organitzats per la conselleria de Cultura de la Generalitat per a la preservació del patrimoni cultural de Catalunya. Eren moments terribles en què l'ordre públic havia caigut en mans

de terroristes i, de disbauxa en disbauxa, mataven, saquejaven i destruïen obres d'art i incendiaven arxius, tant eclesiàstics com judicials i notariais. Agustí Duran i Sanpere, aleshores ponent de Belles Arts de la Generalitat, davant del perill en què es trobava la documentació existent a l'Hospital d'Hostalric, va disposar el seu trasllat als arxius d'acollida que anàvem organitzant a Barcelona. No era aleshores el moment de catalogar ni d'estudiar la documentació, sinó de posar-la a bon salvament, recollir i conservar aquell bé de Déu, enmig de dificultats i fins i tot de perills de tota mena.

Arran dels bombardeigs que sofrí Barcelona, els arxius foren portats a Viladrau. Finida la Guerra civil l'any 1939, desfeta la Generalitat de Catalunya, el servei de "recuperación" del nou estat, portà la documentació d'Hostalric a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Allà vaig saber alguna cosa sobre aquells fons documentals i la seva procedència tant de la cúria d'Hostalric com dels fons en pergamí de la primera dinastia dels Cabrera i fins i tot vaig poder estudiar algun pergamí.

Al cap d'un temps vingué l'ordre del govern de Madrid de lliurar aquella documentació al duc de Medinaceli: una de tantes mesures dels que havien guanyat la guerra però no sabien portar a cap la reconciliació d'uns i altres. De ben segur que a la casa ducal de Medinaceli li va venir de nou el regal al cap de 127 anys de l'abolició de les jurisdiccions baronals i dels vestigis del feudalisme. Fos com fos, una vegada més s'imposava, sense escoltar ningú, l'esperit de conquesta i la mentalitat colonial que tan arrelada es manté al poder central.

Fa trenta-dos anys que a l'Arxiu del Duc de Medinaceli, aleshores instal·lat al palau de Sevilla conegut per *Casa de Pilatos*, en un moment que els seus fons documentals estaven en període d'ordenació, vaig poder conèixer quelcom més dels materials procedents d'Hostalric, gràcies a l'amabilitat del seu arxiver. Em vaig limitar a localitzar uns pergamins del segle XII, uns de la primera nissaga dels vescomtes de Cabrera i algun dels Umbert, senyors de Montseny i de Montclús, car el temps no em donava per més. Aquell arxiu no disposava d'equip de reprografia i vaig utilitzar els serveis d'un fotògraf sevillà que tampoc disposava de mitjans adequats i fotografiava els pergamins clavats amb xinxetes a una porta. Algun d'aquests documents el vaig publicar l'any 1975 als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, i d'altres el 1989 en el *Recull d'Escrits d'Història Jurídica Catalana*. Val a dir que l'arxiu de la *Casa de Pilatos* s'havia anat fent consultable cada vegada més i, amb la recordada professora Josefina Arnall, l'any 1993 en el nostre llibre *L'escriptura a les terres gironines* vam reproduir pergamins del fons del comtat d'Empúries conservats a l'Arxiu dels Medinaceli.

La renovada Generalitat de Catalunya va tenir durant quatre anys un gran conseller de Cultura. Potser no era gaire polític, en el sentit de la política que es té avui dia, però era un veritable home de govern i va saber crear del no res un modèlic departament de Cultura. Home de lletres i bon coneixedor de la nostra història, assabentat del que havia esdevingut amb l'arxiu del vescomtat de Cabrera, es va posar en contacte amb el duc de Sogorb, primogènit de la casa de Medinaceli. Les gestions anaven per bon camí i conduïen a la creació a Hostalric d'un "Archivo

de la Casa Ducal de Medinaceli en Catalu na". Es començava a crear ambient i, fins i tot, el Servei d'Arxius de la Generalitat i l'Ajuntament d'Hostalric es preocupaven del lloc on seria la seu del futur arxiu.

D'altra banda, al col·lega Isidre Prades, aleshores director de l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners, i a mi, vostre servidor, ens estimularen a participar en aquell ambient. Jo havia començat els anys de la meua senectut, però el contacte amb l'optimisme i empena que duia l'arxiver comarcal em van rejuvenir. Altrament també vaig fer amistat amb el Sr. Rossend Mas, alcalde d'Hostalric, molt il·lusionat amb el projecte. En Prades i un servidor començarem a estudiar i donar els primers passos per preparar una exposició gr fica itinerant, que divulgaria els castells, monuments i història del nostre vescomtat. També suggeriem una tanda de conferències a celebrar a les poblacions més importants del territori. Però a tot el que depèn de l'administració pública, li cal un pressupost previ. F rem un senzill esbós de pressupost, però aleshores a la Generalitat només hi havia disponible una quantitat que no arribava ni a la meitat del que calia. S'havia d'ajornar per un altre exercici econòmic. Al cap de poc, el company Prades va obtenir una excedència i va deixar momentàniament la feina a l'arxiu.

L'any 1984 començaren els successius canvis de conseller de Cultura de la Generalitat, amb els corresponents canvis de criteri. Anant bé les coses, a Catalunya només hi tornarien els microfilms, però no la documentació.

L'any 1988 la ciutat de Calella va commemorar la seva fundació per Bernat de Cabrera, i hi va ser convidat el duc de Sogorb. A mi em van encarregar la presentació del llibre commemoratiu escrit pel vostre servidor i el professor Jesús Rodríguez Blanco. Aix  em va permetre de tenir una llarga conversa amb el duc de Sogorb. Era una persona molt simp tica, culte, amable i deferent amb tothom, però imposat de la condició de descendent de les més nobles nissagues de la pen sula i de la seva pertinença a la *Grandeza de España*. Es va dignar explicar-me el seu projecte de centralitzar a Toledo la totalitat dels arxius dels *Grandes de España*. Per cert, retreia que els *grandes* que hi havia a Catalunya no es prestaven a participar-hi. No defugia, però, que a Catalunya poguéssim rebre microfilms de la documentació.

Més tard, els ducs han creat una fundació titulada *Fundación Casa Ducal de Medinaceli*, que té al seu càrrec obres d'art, monuments i arxius en el seu poder, regida per un patronat propi. D'acord amb la Generalitat, depèn d'aquell patronat un *Consejo Particular para Catalu na*, presidit per la duquessa de Medinaceli i que té per secretari general el duc de Sogorb.

Aquest *Consejo Particular* ha dipositat al monestir de Poblet uns rotlles de microfilms de la documentació dels diferents dominis de la casa Medinaceli a Catalunya. No em correspon opinar sobre aquesta mena de solució, que m s que solució, és un testimonial a honor i glòria de la grandesa de la il·lustre nissaga.

Avui Hostalric acaba de rebre el dipòsit de microfilms de l'antiga documentació del vescomtat de Cabrera que en mala hora havia sortit de Catalunya. Tant de bo pugui ser profitosa per als estudis històrics, cosa ben difícil d'immediat. Aquesta

utilitat no vindrà fins que s'hagin identificat els fotogrames de cada rotllo i es disposi dels instruments de descripció més indispensables. Cal no oblidar que la pantalla de l'aparell de lectura de microfilms afecta la visió de l'usuari, no és recomanable sotmetre's a llargues exposicions i, per a les transcripcions documentals, es fa necessari emprar positivacions reprogràfiques. També cal tenir en comte que en aquests microfilms hi ha bona part de documentació dels segles del XII al XVI, i això exigeix que el qui estigui al seu servei sigui un facultatiu bon medievalista, mai un senzill documentalista ni l'improvisat titular d'un màster. Tant de bo que aquest conjunt reprogràfic rebi com més aviat millor un arxiver apte per exercir la seva missió a profit de la ciència històrica i ajuda dels investigadors, no supeditat a criteris i limitacions que, en lloc d'un facultatiu, en facin un *dificultatiu*.

I, per acabar, no voldria que les meves paraules fossin tingudes per expansions demagògiques, de les quals em sento ben allunyat. D'altra banda, la veritat no ofèn, ni jo voldria ofendre persones concretes, perquè la trista realitat que la documentació del nostre vescomtat romangui en mans estranyes respon a mesures de domini colonialista creades pel sistema imposat en la postguerra civil i que, al cap de tants anys, encara no han pogut superar les mentalitats carpetovetòniques.

